

Ненад ГРУЈИЧИЋ

АДАМОВ, ПАВЛЕ МАРКОВИЋ

Збиру бисера српске књижевности из друге половине деветнаестог и с почетка двадесетог века припадају дело и живот Павла Марковића Адамова. Приповедач, романиста, песник, драмски писац, преводилац, новинар, публициста, професор, уредник, потпредседник књижевног одељења Матице српске и председник Друштва српских књижевника, новинара и уметника. Рођен 1855. године у Срему, у Сасама (данас Новим Карловцима), после основне школе у родном месту, похађа чувену новосадску, а потом и пожунску (братиславску) гимназију. У Грацу уписује студије права, али их напушта, и у Прагу и Бечу зачиње и завршава студије класичне филологије.

Као двадесетпетогодишњак, обасјан неколиким талентима, пун знања и великих амбиција, Павле Марковић долази у Сремске Карловце у којима борави све до своје смрти, од 1880–1907. године. За нешто више од четврт века живота у чувеном месту, оставио је неизбрисаве трагове. Агилан, даровит, образован, зналац неколико европских језика. Немачки, на пример, говорио перфектно, преводио дела германских писаца, али и са српског језика на руски, чешки, словачки и словеначки. У најстаријој нашој гимназији предавао грчки и латински, српски језик и књижевност. Био је и педантни библиотекар чувене гимназијске библиотеке у Сремским Карловцима, у којој се, ево, налазимо данас, стално бринуо о проширењу фондова и читаности књига.

Посебно значајна беше његова мисија везана за Бранка Радичевића. Чак је и свом сину наденуо име по великом песнику. Адамов је био на челу Одбора за пренос Бранкових земних остатака 1883. године из Беча на Стражилово. Први покушај, пет година раније, пропао је због сукоба Лазе Костића и Јована Јовановића Змаја. Свечани чин преноса Бранкових костију, догађај од националног значаја, један енглески часопис тада назива највећим културним догађајем у Европи. Опчињен Радичевићем и његовом посзијом, Адамов је конкретним акцијама у Сремским Карловцима допринео да се трајно установи култ великог песника српског романтизма. Без дилеме, и са великим поносом, данас можемо казати да је Павле Марковић Адамов установио конкретан темељ за постојање и данашње институције и манифестације Бранково коло.

С Јованом Грчићем (не с песником Миленком), Павле Марковић Адамов је уређивао обновљени часопис "Стражилово" од 1892–1894. године. Но, прави уреднички посао животом ће надахнути Адамова одмах после гашења новосадског "Стражилова". У Сремским Карловцима, 1895. године,

Павле Марковић Адамов, сад као власник, покреће чувени лист за забаву, поуку и књижевност, "Бранково Коло". Целу деценију биће уредник овог незаобилазног листа модерног сензибилитета, који је излазио двадесет година. У првој половини свога трајања, дакле, лист "Бранково Коло" био је култивисан пример савремене књижевне периодике, врхунски бедекер кроз литерарне и културне догађаје на укупном српском, али и јужнословенском, па добрим делом и европском простору.

У једном тренутку, у првих пет-шест година, пре појаве "Српског књижевног гласника" у Београду, "Бранково Коло" је, изузимајући кратковеки "Српски преглед" Љубомира Недића, био једини релевантан књижевни лист на укупним српским просторима, једина широко постављена трибина литературе. Ту се појављују и преводи са многих језика, озбиљни прилози прозе и поезије, прикази књига и позоришних представа, те разноврсне рубрике и богати "ковчежићи", коментари, културни водичи и вести – све што је било у калеидоскопу особеног уређивачког концепта Павла Марковића Адамова. Критика не беше битнија страна "Бранковог кола". Можда зато што је Адамов волео да истакне "критичарску настраност и пакост". "Идеална поштењачина", могло се чути за Павла Марковића Адамова.

У редакцију "Бранковог Кола" која се налазила у Адамовљевој кући у Карловцима, данас у Змај Јовиној 4, навраћали су Стеван Сремац, Симо Матавуљ, Бранислав Нушић, Драгутин Илић, Јован Грчић, Милан Савић и други. Најзаступљенији песник у "Бранковом Колу" је Алекса Шантић, затим, Драгутин Илић, Милета Јакшић, Светислав Вуловић, Светолик Ранковић, Вељко Петровић и други. С почетка песме објављују и Јован Дучић, Сима Пандуровић, Милан Ћурчин, Милорад Митровић, Силвије Страхимир Крањчевић, Антун Густав Матош и други. Од страних песника ту су Љермонтов, Бајрон, Хајне, Петефи, Бодлер, Енре Ади, Рилке, Лекнот де Лил и други.

Најјача страна "Бранковог Кола" били су прозни писци, међу првима Јанко Веселиновић, Симо Матавуљ, Радоје Домановић, Ксавер Шандор Ђалски, Вељко Петровић, Антун Густав Матош, Светолик Ранковић и други. Данас посматрано, најистакнутије место припада Стевану Сремцу који у "Бранковом Колу" је премијерно објавио дела *Вукадин*, *Поп Ћира* и *поп Спира*, и *Кир Герас*, као и Бори Станковићу чија је *Коштана* по први пут изашла управо код Адамова. И не само та дала.

Није прошла ни једна велика годишњица везана за српску и светску књижевност, а да на озбиљан начин није обележена у "Бранковом Колу". Посебно место су налазили вредни прилози из књижевне историје и грађе захваљујући понајвише Тихомиру Остојићу. За нормално излагање "Бранковог кола", Павле Марковић Адамов је заложио цео иметак свога оца

и тиме показао до које мере је посевећен општем културном интересу српског народа и са колико судбинског и безграничног жара ради на одржању "Бранковог Кола".

Павле Марковић Адамов био је непоновљив и сасмосталан дух који је пазио да не упадне у дневнополитичке маказе лисичијег закерања, "писличарења", као је волео да каже за страначка чангрисала тога времена, која се не разликују од данашњих. Кад је након осам година више него успешног рада "Бранковог кола", увидео да губи мецене, да нема средства за нормалан излазак "Бранковог Кола", 1903. године, у писму пријатељу Милану Шевићу, писцу и преводиоцу, професору и педагогу, пише: "Мислио сам, искрено да ти кажем, промениће се патријарх, па ће доћи некакав писменитији, који ће увидети да није право ни пред Богом ни пред људима да један сиромашан професорчић шћерда тековину свога бабе за књижевне цели, те ће ми алалити дуг – бар онај штамаприји. Ја сад осећам да дотле нећу моћи истрајати."

Скрхан болешћу и, потом, прераном смрћу 1907. године, он ће предати "Бранково Коло" Милану Будисављевићу, Драгутину Илићу и Милану Котуру. Они ће живот чувеног листа продужити све до 1914. године, до почетка Првог светског рата. Истина, тај период излажења "Бранковог Кола" био је обележен падом квалитета, лист се спустио на гране провинцијског и малограђанско-конзервативног гласила. Више него очигледно, недостајала је Адамовљева животна енергија, посвећеничка вера у мисију "Бранковог Кола", безрезервна љубав према литератури, визија опстанка српске културе и народа.

У Адамовљевим писмима проналазимо важне и, често, непознате погледе и увиде, реаговања на живе теме и разне пробелеме тога времена. Мноштво писама је још необјављено и требало би све учинити да до тога напокон дође. Писана су уредно, са лепим рукописом, лако су читљива. Пре свега, Адамовљева писма поседују свест о будућем добу, али су и кардиограм откуцаја актуелног времена. Та писма су, у исти мах, врцави, топли и искрени пропламсаји упућени пријатељима којима је, директно и са аргументима, увек говорио истину, некима мање или више лепу. Из писама се види да их не пише књижевни чиновник, већ талентовани писац који уме да се нашали и на сопствени рачун, детаљиста који увек има квалитетне предлоге и виђења.

Интелектуалац највишег ранга, Павле Мраковић Адамов, брани сељачку и паорску природу човека из Срема, доказујући његову мудрост, особену и другачију у односу на остала поднебља. У писму Милану Савићу, из 1883. године, Адамов каже: "Има баш у нашем народу идеја, има карактера те још каквих. Треба бити само момак па их разумети; па да видиш, какав би се ту користан роман могао написати. Сети се Ауербаховог

Луцифера и других његових приповедака. Наравно роман из српског паорског живота не би могао представити паркета и салона. А српски роман написати тешко је и с тог, па с тог баш и теже, што у њему морају бити Срби људи и људи Срби. Писац тог романа не сме никоме имитовати, ни Росегеру ни Тургењеву. Већ мора ново створити, бар толико ново, у колико се разликују народ од народа. А разлика има." Затим додаје да му је главни циљ био да покаже да у народу има "карактера обележених, да има и идеја".

У писму из Загреба, упућеном Јовану Грчићу 1886. године, Адамов каже да Еуген Кумичић ме може, колико су добре, "доста да ми нахвали моје приче. "Молим те, немој да ме укориш хвалисањем", каже Адамов Грчићу у реченици у загради. А затим додаје да је Кумичић рекао да "тако треба да се пише и тако треба да се зна језик". У истом писму додаје: "Змаја Јакшића и Бранка дижу сви у звезде. Признају да немају таквих песника, ни приповедача као Лазаревића и (опрости!) Адамова. (Јово, не хвалим се, сами ми то признају.)". Затим наводи да је критичар Шрепел наумио у тамошњем "Вијенцу" писати студију о Лазаревићевим и његовим приповеткама.

По повратку из Загреба, убрзо ће доживети разочарење. Миливој Шрепел га жестоко напада говрећи да у његовим причама читалац ће "узалуд уходити траг дубљој психологији" и да у њима нема "мушкога хумора". То је животно погодило Адамова, показао је чудну преосетљивост. А кад је Милан Савић био намерио да пише о његовим причама у листу "Отаџбина", Адамов у писму из 1887. године каже: "Молим те одустани од тога. Молим те озбиљно, братски. Боље је нека остане на овоме, што је до сада било. Ја не желим да се икада више говори о мени као приповедачу. Ако хоћеш дакле да посведочиш своје пријатељство према мени, ја ти опет и озбиљно велим, окај се тога и окај с мене, па пиши штогод паметније." Адамов говори при том да се књиге Јанка Веселиновића расуше као алва, а он своје није ни продавао тек "колчику да покријем поштарину око растуривања". "Боље дакле перо затурити у дупе", разочарано вели.

Адамов одлучује да прекине са писањем и сав се посвећује уредничким пословима. Ако нешто и објави, то је под песуднимима. У то време умире му супруга Софија, а одмах затим обе младе кћерке, Смиља и Нада. Требало је после такве трагедије смоћи снаге па опстати у животу са болешљивим сином Бранком. Милан Савић пише о његовим приповеткама и каже да је Адамов "најдушевнији у описима природе и природних појава, а најснажнији у приказу психологије сељакове... да захвата у пуно врело народнога живота и да износи оданде ситно овејано бисерје."

О нападима Јована Скерлића, од чијег су пера у то време зависиле многе судбине, Павле Марковић Адамов у својим писмима каже: "Тај човек чисте памети напада мене и све што је од мене. А видим раскорачио се тамо по Београду, па он води главну реч, он сазива на зборове кога хоће, он је –

већ и као професор српске књижевности на универзитету узео под своје критику и књижевност и српску и светску. А највише се окомио на *Бранково Коло* и мене."

Овде се могу видети замици разлога зашто је Павле Марковић Адамов до данашњих дана на известан начин остао полуосветљен као писац. Павла Марковића Адамов је несумњиво антологијски приповедач однегованог стила, мајстор кратке уметничке реченице, писац богате лексике, у суптилним нијансама тематско-мотивских кругова, другачији од својих савременика.

О Адамову афирмативно пишу Драгутин Ј. Илић и Војислав Ј. Илић – млађи. Овај други се директно супротставио Скерлићевим оценама. О Скерлићу Адамов даље пише: "У њему сад кулминира она клика прекосавска, која у нама *пречанима* ништа добро не види, који и не уме да паметно суди о нашим приликама, те и књижевности и књижевницима. Чини ми се да он без француских рецепата и бланкета, што их је покупио онде док је компилирао своје студије о француској књижевности, не уме ни написати ништа па ни у српској књижевности. Чини ми се да тај Скерлић онде, где је положио докторат о књижевности, да је затражио какво место, не би га добио ни за професора књижевности у каквој трговачкој академији или шегртској школи; а у Београду је одмах проглашен за врховног судију српске књижевности."

Дакле, Адамов и Скерлић су се у много чему разликовали. Пре свега, Скерлић се школовао и интелектуално развијао на крилима француској језика и културе, а Адамов у оквиру немачке и прашке школе. Затим, Скерлић је по вокацији био историчар књижевности, критичар и публициста, а Адамов, пре свега, чист писац, белетриста, дакле. Имао је оно што Скерлић нема – поглед изнутра на књижевно дело, из епифанијске ватре стваралачког процеса. То је била његова предност. Затим, сам је створио институцију "Бранково Коло". Скерлић је имао отворена врата у свим београдским листовима и часописима за добре хонораре. Концепција "Бранковог Кола" била је заснована на пре свега књижевно-уметничкој димензији, лишена страначког уплива и патетично-горљиве дневнополтичке и идолошке повике. Скерлић је био прамац једра у које је дувала политика тога времена, имао је јасан идеолошки концепт заснован на нужном друштвеном погледу и заносу. Адамов је као писац стварао прозу чији јунаци нису били само у равни свакодневнице, већ су домаштавали своје животе и отварали тихе просторе фантастике. То Скерлићовом поимању литературе није одговарало, обрушавао се на примера таквог писања, све што је имало наглашен индивидуални печ, поготово песимистичне провенијенције, било је метом његовог напада и елиминисања.

Адамов је, дакле, сметао Скерлићу и као писац и као уредник "Бранковог кола". Једноставно, Павле Марковић Адамов је био већ довољно

самородна и, у једном периоду, књижевно моћна личност, актер и посленик вредан поштовања, а тиме и опонент ономе ко би желео да на другачији начин артикулише и дефинише целину српске књижевне и културне сцене. Адамовљева мисија је кретала из Сремских Карловаца, из епицентра стражиловске линије певања, са конкретним резултатима на плану афирмације роја концентричних кругова таквог лирског амблема у целини српске и јужнословенске културе и књижевности.

Павле Марковић Адамов одлично је познавао и друге уметности. Када говори о позоришном животу, истиче да је потребно "да се извучемо једампут из којекаквих туђих лакрдија и болесних драма, које иду само за ефектом, па да приближимо наш прост свет, наш паорски живот к срцу наше *viше* класе." Адамов истиче да разлику између то двоје "дели читав понор": "Нашу интелигенцију, тај наш *viши* свет делим ја у двоје: у праву интелигенцију и надринтелигенцију. И једни и други су јако измакли испред народа, поготово су се отуђили од њега. Најпосле ћемо дотле дотерати, да ће нам права интелигенција писати и радити у духу за којим је паор ужасно заостао; а надриинтелигенција ће се наслађивати туђинштином "

Павле Марковић Адамов је ретка списатељска и људска судбина, поета у прози са темама из живота обичног човека и мотивима доведеним до универзалних значења, културни прегалац какав се ретко рађа у једном етносу, непоновљива личност која је после Бранка Радичевића у Сремским Карловцима несмуњиво била највећа. Све што је радио, било је на ползу српског народа, широког погледа и изван локалних домашаја, у радости досезања стваралачке и личне слободе. На нама је да у распонима својих моћи и дарова непрестано чинимо конкретне и јасне потезе у част и косрист јединственог дела Павла Марковића Адамова.

(Беседа на свечаном уручењу награде "Павле Марковић Адамов" у Спомен-библиотеци Карловачке гимназије, 11. марта 2009. године)

Летопис Матице српске, децембар, 2009.